

Andreas Peter Bernstorff
og „den nye Indretning i Landbruget“
paa Bernstorff.

Af
Aage Friis.

Andreas Peter Bernstorffs Navn er i vor Historie knyttet til Danmark—Norges Udenrigspolitik, men ogsaa de store Landboreformer har kastet Glans over det, fordi han var ledende Minister i det mindeværdige Ministerium, der gennemførte Bondefrigørelsen. Gennem Edvard Holms Skrifter er nu Reformvirksomheden paa alle Hovedpunkter fyldestgørende skildret, og det ses tydeligt, at det ikke var A. P. Bernstorff, men en Række andre Mænd, der var de egentlig drivende Kræfter ved det store Reformværk. Men der knytter sig dog saa stor Betydning til A. P. Bernstorffs Stilling i vor Historie, at det endnu maa bringes paa det rene, hvorledes hans Holdning har været overfor Bondespørgsmaalet.

Allerede 20 Aar før de store Reformer møder vi Reformen paa Bernstorffs Gods, og det første Spørgsmaal bliver derfor, hvilken Rolle han personlig spillede ved denne Lejlighed.

I Barndomshjemmet i Tyskland havde A. P. Bernstorff været stærkt optaget af Landmandslivet; han havde modtaget Indtryk af sin Fader, Andreas Gottlieb

Bernstorffs dygtige Virksomhed som Godsejer, af hans Iver for at forbedre Landbruget og af hans humane Behandling af sine Bønder¹⁾. I Studie- og Rejseaaarene iagttog han med vaagen Interesse Landbrug og Landboforhold rundt om i Europa, idet han paa en Gang var den unge Junker, der ad Aare skulde arve store Godser, og den vordende Statsmand, der studerede Kammeralia. I Schweiz knyttede han Forbindelse med Mænd, der interesserede sig for Landbrugsreformer, han indtraadte som Æresmedlem i det økonomiske Selskab i Bern, hvortil f. Eks. ogsaa Reverdil og enkelte danske Landbovenner hørte, og siden stod han i Brevveksling om Landboforhold med denne Schweizerkreds²⁾.

I Italien og Frankrig saa A. P. Bernstorff ufri Bønder, der ved Regeringens ukloge Politik forarmedes, medens Landbruget gik til Grunde; i England derimod fik han et levende Indtryk af intensivt ypperligt Landbrug³⁾. Samtidig holdt Faderen ham i disse Aar underrettet om alt, hvad der skete af Betydning i Godsernes Drift, og da han efter Rejsen tilbragte de første Maaneder af 1758 i Hjemmet, levede han sig paany ind i sin Barnheds Interesser. Nu blev han sat ind i de meget forskelligartede Forhold paa Familiegodserne, og da han i April 1758 rejste til København for at indtage sin Plads for Livet ved Siden af sin Farbroder, den danske Statsminister, Johan Hartvig Ernst Bernstorff, lærte han ved Selvsyn alle Godser at kende og skaffede sig Besked om Personalet, om Besætning og Drift⁴⁾. Hans Fader havde

¹⁾ Friis: Bernstorfferne og Danmark I, 320 f.

²⁾ Breve fra forskellige Schweizere, bl. a. Pastor Elias Bertrand til B. (Stintenborg).

³⁾ Friis: B. og D. I, 388 og 416. ⁴⁾ smstd. S. 424.

ikke skjult for ham, at han ikke var tilfreds med sin Broders Økonomi eller Godsbestyrelse, og Tanken var allerede nu, at Andreas Peter fremtidig skulde tage sig af Onkelens Sager og først og fremmest bestyre Landvæsenet, overfor hvilket Bernstorff selv ofte havde følt, at hverken hans Evner eller Tid slog til.

Den ældre Bernstorff var ogsaa villig til paa dette Punkt at give sin Brodersøn en Myndighed, til hvilken den unge Mand i sit ny Fædreland paa andre Omraader først efterhaanden kunde tjene sig op. Faa Dage efter hans Ankomst til København tog Onkelen ham med sig ud til den gamle Fasangaard i Jægersborg Dyrehave og viste ham sit Landsted, det endnu ikke ombyggede gamle Hus, der havde faaet Navnet Bernstorff, samt Haven og Parken og overgav ham Bestyrelsen af det tilhørende lille Stykke Agerland ¹⁾. I de følgende Aar forøgedes Jordtilliggendet, og alt gled ind under A. P. Bernstorffs Bestyrelse. I 1764 fik Godset sin sidste og største Udvidelse — „son dernier lustre“, som A. P. Bernstorff kaldte det — ved Erhværelsen af de store Hovmarker og Hoveriet fra Gentofte, Vangede og Ordrup. Da skrev J. H. E. Bernstorff spøgende til sin Broder paa Gartow, at han havde gjort Andreas Peter til „Generalguvernør og Præsident i Økonomikonseillet med Karakter af Statholder, en uhyre Værdighed, der dog er mere hæderfuld end indbringende“ ²⁾.

Grundig og ivrig som A. P. Bernstorff tog fat paa enhver Opgave, der stilledes ham, satte han sig i disse Aar, da han gjorde sig bekendt med Danmark og oplærtes i vigtige Sider af Centraladministrationen, ganske

¹⁾ Bernstorffske Papirer (citeres B. P.), I, 201—202.

²⁾ B. P. I, 85.

særlig ind i dansk Landbrug og de danske Landboforhold. Inden fem Aar var gaaet, blev han den drivende Kraft, der knyttede Navnet Bernstorff til vor første Landboreformperiode i det 18. Aarhundrede.

Bag ved A. P. Bernstorffs Forhold til Landbrug og Bondestand laa visse Grundtanker, der idelig skinnede igennem hans Udtalelser, og Udgangspunktet er den næsten religiøse Tilbedelse af Naturen, som han delte med sin Onkel, og som giver sig Udtryk rundt om i deres Brevveksling. De er her i Berøring med stærke Tidsstrømninger, som ogsaa paa andre Punkter paavirker deres Tankegang og Livsførelse; en Rousseausk og en Klopstocks Tankegang gennemtrænger dem paa dette Omraade.

I den frugtbare Natur, der skaber Næring for Mennesker og Dyr, var man efter Bernstorffernes Opfattelse Gud nærmest. Hvert Blik ud i Naturen viste dem Guds rige og naadige Gaver og fremkaldte Følelser af Tak og Andagt. Naturen alene var ren og syndefri; Livet i Naturen gjorde Menneskene bedre og hævede Sjælen op til Gud. Ingen Time paa Dagen var Bernstorfferne kærere end den, i hvilken de færdedes i Naturen. Men det var ikke umiddelbar æstetisk Naturglæde, der opfyldte dem. Sansen for en vild og frugtbar Naturskønhed havde de ikke. Deres Hjærter hævede sig bedst i from Glæde, naar de gik over frugtbare Marker og saa det spirende Foraarskorn, den bugnende Sommersæd, de travle Høstfolk eller græssende Kvæg spredt over grønne Vange. Da vendte de sig med Tak og Lovprisning til Gud.

Dette er Grundtanken, men med den fulgte Følelsen af det dybe Ansvar, der paahvilede enhver, som havde et Stykke af Guds rige Natur at forvalte. De daglige prak-

tiske økonomiske Interesser blev halvt naivt og ubevidst gennemtrængt af en religiøs Pligtbevidsthed. For alt, hvad der var betroet en Godsejer, det være sig Jord, Dyr eller Bønder, skulde han staa Gud til Regnskab, om det var godt forvaltet og tilgodegjort efter Mulighed.

Henimod Slutningen af Rejsetiden, fortalte Bernstorff, havde Tanken om, at han engang skulde overtage Bestyrelsen af et Gods, optaget ham stærkt, og han havde „efter en nøjagtig Undersøgelse af sine Følelser og sin egen Tænkemaade fattet den uigenkaldelige Beslutning at sætte det Gods, der blev ham underlagt, i en saadan Stand og gøre dets Beboere saa lykkelige, som ikke alene hans Pligt over for Gud men ogsaa hans særdeles stærke levende Tilbøjelighed forlangte det af ham“.

Fra de første Aar, han opholdt sig i København, har vi Vidnesbyrd om, at Bernstorff syslede med theoretiske Overvejelser om Bøndernes Forhold.

Det kom frem i et Brev, han i 1761 skrev til en af sine schweiziske Bondevenner, og omtrent samtidig nedskrev han en lille, nu kun brudstykkevis bevaret, Afhandling om sin Opfattelse af en Godsejers Pligter, og fremstillede heri nogle af de Principper, han vilde føre ud i Livet, saa snart han fik Lejlighed dertil ¹⁾.

Grundsynspunktet var, at en Godsejer efter hans Mening skulde være en Fader for sine Undergivne. „Sie sind ihm auf die Seele gebunden“, og han skulde staa til Ansvar for dem. At være ligegyldig for sine Undergivne, især for livegne Undergivne, var ham en afskyelig

¹⁾ Brevet findes i Stadtbibliothek i Bern; Afhandlingen „Ueber die Pflichten eines Gutsbesitzers“ fra 1762 er bevaret Afskrift paa Gartow og Ellguth.

Tanke. „Jeg skal gøre dem lykkelige, det føler jeg, og ve mig, om jeg forsømmer det“.

Godsejeren skulde ved praktiske Foranstaltninger forbedre Bøndernes moralske og fysiske Tilstand; Børnedødeligheden maatte formindskes, og de Børn, der blev i Live, skulde opdrages godt; den moralske Forbedring hidførte direkte den politiske og økonomiske. Her henviste A. P. Bernstorff til Opfostringshuset i København, som hans Onkel havde været med til at grundlægge og stadig fulgte med megen Omsorg. Godsejeren skulde virke ved sit eget Eksempel, dernæst ved at ansætte dygtige Præster og Lærere, som han skulde skaffe gode Kaar. Bønderne skulde holdes til at sende deres Børn i Skole; kneb det med Arbejdskraft om Sommeren, kunde man indskrænke Undervisningen til de halve Dage, men ellers skulde Skolen passes. I denne Henseende som i andre havde Bernstorff Erfaring for, at det var svært at overbevise „raa og udannede“ Bønder om deres eget bedste, men uden at trættes skulde man arbejde derpaa. Lykkedes det ikke med det gode, saa maatte man, hvor det drejede sig om „Dyd og Pligt“, absolut have Ret til at bruge Tvang; i økonomiske Ting maatte man derimod være meget forsigtig med at tvinge.

Samtidig med, at A. P. Bernstorff, som dette Exempel viser, theoretisk udformede sine Tanker om Bøndernes Forhold, var han ivrig interesseret for Forbedringer i Landbruget. Det traadte frem i Brevvekslingen med Faderen; de drøftede stadig Landbrugslitteraturen og ethvert Reformforslag, de stødte paa dør eller i deres Berøring med andre Godsejere og Landbrugskyndige. De meddelte hinanden Forsøg med ny Landbrugsmaskiner, med ny Korn- og Græsfrøsorter. De forsøgte at overflytte tyske

Kornsorter til Danmark og omvendt, eksperimenterede med Græs- og Kløverfrø fra Holland og England, udvekslede Meninger om Midler mod Kvægsygen og drøftede Muligheden for at oprette Assurancekasser mod denne Sygdom. Hesteopdræt interesserede dem begge, og der foregik en stadig Transport af Heste frem og tilbage over Østersøen. Andreas Gottlieb forærede jævnlig sin Søn Ride- og Køreheste, og nu og da drev Andreas Peter Handel med dem og meldte med Tilfredshed, naar et Dyr havde vundet særlig Anerkendelse. Han skaffede til Gengæld Faderen ædle Hingste fra det kongelige Stutteri paa Frederiksborg og gav Anvisning paa Steder i Jylland og Sønderjylland, hvor der var gode Avlsdyr at faa til Købs. Han var Mellemmand, naar Kvægbestanden paa de bernstorffske Godser i Tyskland skulde fornyes f. Eks. ved Tilførsel af Køer og Tyre fra Bornholm eller fra Moltkes veldrevne Godser paa Sjælland ¹⁾).

Men samtidig med alt saadant praktisk havde Bernstorff rig Lejlighed til at stifte Bekendtskab med den Drøftelse af Landbrugs- og Landboreformer, der var fremme i Danmark. Her var netop under Frederik V.s Regering vokset en rig Litteratur frem, hvori allehaande Problemer vedrørende Landvæsenets Tilstand drøftedes; det var den ældre Bernstorffs Ven og Kollega, A. G. Moltke, der havde givet Stødet til, at der i 1755 var bleven udstedt Opfordring til at forfatte Afhandlinger om slige Æmner, og J. H. E. Bernstorffs levende Interesse for alt, hvad der kunde tjene Landets Opkomst

¹⁾ Brevvekslingen paa Stintenborg. Se eksempelvis B. P. I, 243, 289, 300—301, 310—311, 336, 360, 490.

aandeligt og materielt, saavel som hans daglige Gerning som Deputeret i Kommercekollegiet gav ham den rigeste Anledning til at følge denne Bevægelse. Til den Kres, som Andreas Peter Bernstorff traf som sin Onkels nærmeste Omgang, da han kom til København i 1758 og som i de følgende Aar stadig udvidedes og fornyedes, hørte en Række Mænd, der var stærkt optagne af Bondespørgsmaalet. Her skal kun nævnes nogle faa, hvem det vides, at Andreas Peter hyppig udvekslede Tanker med ¹⁾. Der var Botanikeren Georg Christian Oeder, som J. H. E. Bernstorff havde kaldt til København; han var overordentlig interesseret for Landboreformer, og fra sine botaniske Rejser rundt om i Danmark og Norge hjemsendte han Skildringer af Bøndernes Vilkaar, der udmundede i positive og vidtgaaende Reformforslag. Bernstorffernes Ven og Sjælesørger, Hofpræsten J. A. Cramer, havde behandlet Bondespørgsmaalet i sit Tidsskrift „Der nordische Aufseher“, som udkom i Aarene 1758—1761; her havde Klopstock, Bernstorffernes Husven og Kresens berømteste litterære Skikkelse, i 1760 med Fremhævelse af Reformernes Nødvendighed skildret Bonden Hans Jensen, en af de Bønder, der i 1764 kom ind under Bernstorff Gods og med hvem Bernstorfferne ofte talte. Professor Jens Schiellerup Sneedorff udgav 1761—1763 „Den patriotiske Tilskuer“, som ogsaa talte Bondens Sag. Samme Tankegang nærrede Embedsmanden Tyge Jesper Rothe, der kom i de bernstorffske Hjem, og sammesteds færdedes Schweitzeren Reverdil, Kronprins Christians Lærer, levende optaget af Reform-

¹⁾ Om Oeder, Cramer, Sneedorff, Klopstock og Reverdil, se bl. a. B. P. I—II og utrykte bernstorffske Breve.

spørgsmaalene. Saaledes var Bernstorff hurtig blevet kendt med Reformdiskussionen her i Danmark. Men han kendte ogsaa praktiske Forsøg paa Reformer, thi et Par Steder i Riget havde private Godsejere i de foregaaende ti Aar prøvet paa at forbedre deres Bønders Kaar. Det gjaldt saaledes om Rigs greve Hans Rantzau til Ascheberg i Holsten, der ved Udstykning af Hovedgaardsjordene og Afskaffelse af Hoveriet havde gjort sine Undersaatter „fra et elendigt Samfund af Tyve og Kæltringer til et mønsterværdigt Samfund af fri og dygtige og velhavende Bønder“. Men særlig vel kendte A. P. Bernstorff de Reformer, der 1759—1761 blev gennemført paa Hørsholm Gods, idet Grev Günther Stolberg, der ledede disse Reformer, Aaret efter blev hans Svigerfader. Stolberg var praktisk Landmand, men tillige gennemtrængt af en stærk pietistisk Religiositet, der skabte humane Synspunkter overfor Bønderne. I den Reform han foreslog Enkedronningen Sofie Magdalene, var Hovedsagen en Udstykning af Hovedgaardens Jorder mod en aarlig Afgift samt en Bortarvefæstning af Bøndergaardene, medens Hoveriet for Størstedelen afløstes af Afgifter i rede Penge. Derimod foretoges ingen Ophævelse af Fællesskabet ¹⁾.

I de Aar, da disse Reformer gennemførtes, blev Andreas Peter Bernstorff en stadig Gæst i Familien Stolbergs Hus; efterhaanden blev det den ældste Datter Henriette, der stærkest drog ham til Huse, og mest Udbytte havde han vel i de første Aar af de lange fortrolige Samtaler med Grevinden, hvis stærkt religiøse Natur og blide moderlige Gemyt i høj Grad tillalte ham,

¹⁾ Om Reformen paa Hørsholm, se Christensen: Hørsholms Historie S. 186 f.

men han satte ogsaa stor Pris paa den alvorlige, for mange Spørgsmaal interesserede Greve, med hvem han jævnlig færdedes sammen paa Rideture og paa Jagt. Andreas Peter lærte meget af den ældre Ven, og der kan ikke tvivles om, at de gennemdrøftede de Reformer, der vakte stor Opmærksomhed i alle landbointeresserede Krese ¹⁾).

Endnu maa det nævnes, at da Landmaaler Torkel Baden i Aaret 1753 blev knyttet til Bernstorff Gods, fik Andreas Peter til daglig Omgang en Mand, der med Sagkundskab og Energi repræsenterede Bondevennerne og utvivlsomt kom til at betyde meget for ham ²⁾). Baden var af gammel dansk Slægt, Søn af Rektor Jakob Baden i Vordingborg, født 1734 og altsaa jævnaldrende med den yngre Bernstorff. Han var Student og havde derefter uddannet sig som Landmaaler og praktisk Landmand, inden han blev ansat paa Bernstorff som „Hovmester“ og Aaret efter som Godsforvalter. Han var en livlig og interesseret Mand med indgaaende Kendskab til danske Landboforhold, ogsaa til deres historiske Udvikling; i Praxis og i Skrifter krævede han gennemgribende Reformer i Bondestandens Stilling. For saa vidt arbejdede han i god Harmoni med Andreas Peter Bernstorff, og meget af det, der i de følgende Aar udrettedes paa Bernstorff, skyldtes hans Medvirkning, men hans Personlighed havde ret uheldige Sider. Han var stridbar og rethaverisk og ragede let i Klammeri med

¹⁾ A. P. B. og Familien Stolbergs Brevveksling findes paa Stintenborg. Direkte omtalt har jeg ikke fundet Reformen i Brevene fra disse Aar.

²⁾ Om Torkel Baden: Biogr. Lexikon; de i Registret til B. P. Bd. I anf. Steder; Akter i Rigsarkivet om Badens senere Forhold paa de vordingborske Godser og om hans Processer.

Medarbejdere og Undergivne; endelig var han upaalidelig med Regnskaber og i Pengesager, da han, som J. H. E. Bernstorff en Gang udtrykte sig, stadig var „in das vorgegesene Brod hineingekommen“. Dette voldte Bernstorfferne Sorg, men de bar stadig over med ham, og han blev knyttet til Bernstorff indtil 1771.

I de første Aar af sit Ophold i Danmark var Bernstorff kun iagttagende og lærende overfor Reformbevægelsen. Indtil 1764 hørte der ingen Bønder under Bernstorff, til Markerne anvendtes ligesom til Haven og Parken dels faste Folk, dels lejet Arbejdskraft. Men da de store Hovmarker og Gentofte, Ordrup og Vangede Bønder i 1764 kom under Godset, stilledes man overfor et egentligt Landbospørgsmaal ¹⁾.

De Vilkaar, hvorpaa H. J. E. Bernstorff havde faaet tilstaaet Forøgelsen af sin Ejendom, der nu alt iberegnet havde en Størrelse af over 3000 Td. Land, var saa haarde, at Godsforøgelsen efter manges Mening vilde volde ham Indtægtstab. Ikke blot var de direkte Afgifter til Kronen store, men han skulde ogsaa indestaa for Bøndernes Skatter, saaledes at de Indtægter, han selv skulde have, blev usikre ²⁾. Alligevel saa A. P. Bernstorff lyst paa Forholdene; han mente, at Hovmarkerne, der hidtil havde været udlagt til Græs, med stort Udbytte kunde omlægges til Korn, og han ventede sig stor Fordeel af Hoveriet fra de tre Landsbyers 42 Gaardmænd

¹⁾ Om Reformen paa Bernstorff se bl. a. Torkel Baden: Beskrivelse over den paa Bernstorff iværksatte nye Indretning i Landbruget 1774 samt et Par Pakker med Papirer vedr. Bernstorff Gods i R. A.

²⁾ Badens Opgørelser (Pakke I vedrørende Bernstorff Gods). Baden anf. Skr. S. 25 f.

og omtrent lige saa mange Husmænd ¹⁾. Han følte sig overbevist om, at der ingen Fare var for Tab ved Skatterestancer, idet kun to af Bønderne var i slet Forfatning, og han følte sig moralsk overbevist om, at Bønderne, naar man behandlede dem mildt, ikke blot vilde faa det godt, men blive velstaaende, ja rige ²⁾.

Det ser ret mærkeligt ud, at A. P. Bernstorff kunde have denne Opfattelse endnu i dette Øjeblik, da Erhvervelsen fandt Sted, saa stærkt stred den imod de virkelige Forhold, men i ethvert Fald indsaa Bernstorfferne hurtigt, at Forholdet var et ganske andet. I de første Uger efter Godsudvidelsen foretog de personlig en grundig Undersøgelse af Bøndernes Forhold. Sammen med Torkel Baden vandrede de Landsbyerne rundt og eftersaa ethvert Hus, Lader, Stalde og Marker. Indtrykket var nedslaaende; „en Herre af Græven af Bernstorffs Tænkemaade behøvede ikke flere Data for at indse en Forandrings Nødvendighed og for at fastsætte den“ ³⁾. Humane Hensyn forbandt sig med de mest iøjefaldende personlige Interesser.

Det blev klart, at Bøndernes Tilstand var saaledes, at den Fordel, man havde ventet at faa ved Hoveriet, vilde blive slugt af de store Skatterestancer, som maatte fremkomme; man vilde risikere et betydeligt Underskud. Tanken herom berørte maaske A. P. Bernstorff personlig lige saa stærkt som Bøndernes usle Kaar; hans og hans Faders Omsorg var netop paa denne Tid stærkt henvendt paa onsider at skaffe Balance i Onkelens Budget. Alt førte ham derfor til uopholdelig at tage fat paa en gennemgribende Reform.

¹⁾ B. P. I, 313—15, 317—18. ²⁾ B. P. I, 316.

³⁾ Baden anf. Skr. bl. a. S. 10—28.

I et Brev, som han skrev til sin Fader faa Dage efter, at Bønderne begyndte at gøre Hoveri til Bernstorff, fortalte han, at de havde besørget den overordentlig store Højbjergning med overraskende Iver og Paalidelighed. „Grunden dertil er meget simpel; jeg har sagt til de tre Landsbyer, der skal yde Hoveriet, at de vil faa fire Uger til at gøre Høhøsten færdig, og at der i den Tid absolut ikke vil blive krævet noget som helst andet Arbejde af dem. Dette vil ogsaa omhyggelig blive overholdt, og de finder en saa stor Interesse i at skynde sig, at det er en Fornøjelse at se dem arbejde. Jeg vil prøve at anvende den samme Metode saa ofte som mulig. Saa snart man kan forene Bondens Interesse med Herrens, er man sikker paa at blive godt betjent og har hverken Brug for Tvang eller Opsyn“ ¹⁾. I de sidste Ord finder man Udgangspunktet; men medens man i 1764 endnu rundt om gennemgaaende stod raadløs eller tvivlende overfor Muligheden af at forene Bondens og Herremandens Interesse, saa vovede Bernstorfferne dristig Forsøget og gennemførte en Reform helt ud.

Reformen paa Bernstorff er vel kendt gennem Badens Skrift om „Den nye Indretning i Landbruget paa Bernstorff“ og skal ikke her skildres. Allerede i September 1764 begyndte Reformerne med det klare og vidtgaaende Formaal, „at Fælledskab og Hoverie skulde ophæves, og Bonden ved Eiendoms Rettighed dels opmuntres, dels sættes fuldkommen i Stand til at benytte sig af de frie Hænder, som han herved fik med en i alle Maader uindskrænket Industrie“ ²⁾. Ved Lodtrækninger 1. September 1765 og 22. Juli 1766 udførtes Udstykningen, men derved blev Bernstorfferne ikke staaende; de lod sig

¹⁾ B. P. I, 316—17. ²⁾ Baden anf. Skr. S. 70.

ikke afskrække af, at det gik ret langsomt med Udflytningen eller af, at den tidligere Fattigdom og den dermed følgende Forknythed i de første Aar endnu lammede Bøndernes Foretagsomhed. 1. Oktober 1767 tildelte J. H. E. Bernstorff alle sine Bønder Arvefæste og Skødebreve paa deres Gaarde, som samtidig befriedes for al Slags Hoveri mod aarlig Afslønningsafgift. Hermed var Reformværket tilendebragt, godt 3 Aar efter, at Bøndergodset var kommen i Bernstorffs Hænder. Men hertil sluttede sig en Række Foranstaltninger, der var nødvendige, om Bønderne skulde faa fuld Nytte af Reformen. Uden Betænkning ydede J. H. E. Bernstorff Pengelaan til Bønderne og satte selv betydelige Kapitaler i Forbedringer paa forskellige Omraader. Det gjaldt Udflytningen og Nybygningen af Gaarde eller Anlæg af Veje mellem Lodderne og Hovedvejen til København; Vandløbene reguleredes, et helt Afvandingssystem gennemførtes. Ved Oprettelsen af Sognekasser sørgedes der for Vedligeholdelsen af disse og andre praktiske Forbedringer. I nøje Overensstemmelse med de Tanker, som vi har set A. P. Bernstorff udvikle, bragtes Fattigvæsenet og Skolevæsenet paa Fode. Torkel Baden anslaaer „med tilforladelig Vished“ de visse og uvisse Udgifter i Penge og Materialier til 7000 Rd., en Sum, der vil svare til op imod 40—50,000 Kr. i vore Penge ¹⁾.

Bernstorfferne havde ikke handlet for dristigt. De pekuniære Fordele, de havde haabet at opnaa ved de gennemgribende Reforme, vandt de fuldt ud ²⁾. I Aarene efter 1767 maatte de ikke betale en eneste Skattere-

¹⁾ Baden anf. Skr. S. 142 f.

²⁾ Koncept af A. P. B. til en Skrivelse til Rentekammeret 1771 (Pk. I vedrørende Bernstorff Gods. R. A.). Baden anf. Skr. S. 161.

stance for deres Bønder, og i 1769 havde de en Netto-Indtægt af over 1200 Rd. efter at der var udredet Betaling for et betydeligt Arbejde, som Bønderne efter Overenskomst havde ydet i Haven og Parken, og hertil kom endelig Husmændenes Hoveri.

Ad mange Veje kan det iagttages, hvor omhyggeligt begge Bernstorfferne fulgte Reformerne; selvfølgelig var det J. H. E. Bernstorff, der havde den endelige Afgørelse, men A. P. Bernstorff var den, der ledede stort og smaat. Først og fremmest havde han dog Øje for Hovedsagen i Reformen. Det ser man f. Eks. udtrykt i et Brev, han skrev til sin Fader den Dag i 1765, da de Ordrup Bønder trak Lod om deres Jorder¹⁾. Han fortalte herom, men føjede til, at han haabede, at hans Onkel nu ogsaa vilde beslutte sig til at give sine Bønder Ejendomsret til deres Jord, hvad de ulykkeligvis ikke havde i Danmark. „Jeg ønsker det i højeste Grad, og jeg er overbevist om, at den er Sjælen i og Hovedsagen ved en god Ordning af Landets Indre“.

I Maj 1768 skrev A. P. Bernstorff, som ogsaa ved andre Leiligheder til sin Fader, at Egnen omkring Bernstorff drog synlig og daglig Fordel af den Ordning, der var gennemført med Bønderne. Han tænkte ikke paa alle de Besværligheder, Arbejdet havde medført eller paa al den Tid, han maatte bruge til at bringe de „uvidende og raa“ Bønder til Fornuft, naar de i tankeløs Uforstand havde været ængstelige for de forskellige Reformer og havde gjort Modstand mod Foranstaltninger, der stred mod deres gamle Sædvaner. „Det er utroligt“, skrev han nu, „i hvilken Grad Bøndernes Arbejde og deres Flid er forøget, siden de er bleven Ejere og Proprietærer af de-

¹⁾ B. P. I, 331.

res Godser¹⁾. Et Par Aar senere, da begge Bernstorfferne havde forladt Danmark, kunde Andreas Peter som Svar paa en Forespørgsel fra Rentekammeret om Tilstanden paa Godset med Stolthed udtale, hvor ypperlige Resultater, han havde set af Reformerne. „Der er næppe nogen Borger i København, der ikke paa sine daglige Spadsereture kan overbevise sig herom og nu i Gentofte Sogn se dyrkede Marker i Stedet for øde Enge“²⁾.

Men naar der i den følgende Tid idelig blev henvist til den store Forandring paa Bernstorff, saa var det dog ikke blot, fordi den var foregaaet saa nær ved København, at dens Resultater maatte falde saa mange i Øjnene, naar høje eller lave saa, hvorledes de bernstorffske Bønder lidt efter lidt i Klædedragt og Væsen antog et ukendt Præg af Velstand. Ej heller var det, fordi Bernstorffernes høje Stilling drog Opmærksomheden særlig hen paa dem. Men der var en væsentlig Forskel mellem den Reform og alt hvad der tidligere var forsøgt i samme Retning. Reformen paa Bernstorff skilte sig fra den paa Hørsholm, ved at den forbandt Udskiftning af Fællesskabet og dermed følgende Udflytning med Indførelse af Arvefæste og Afløsning af Hoveriet. Dette var afgørende. Bernstorfferne havde forstaaet, at det første ikke kunde undlades, om det sidste skulde bære Frugt. Deri viste sig deres Klarsyn og praktiske Sans, og derfor blev „den bernstorffske Indretning“ i den følgende Menneskealder, indtil Kampen om Landboreformerne var tilendebragt, det Fremskridt, hvortil der idelig henvistes fra Reformvennernes Side. „Det er den eneste og sande Maade at skabe Bøndernes Lykke paa“, skrev i Januar

¹⁾ B. P. I, 403.

²⁾ Den i Note 2 til S. 111 citerede Koncept (R. A.).

1771 en af de virksomste Reformvenner, daværende Medlem af Generallandvæsenskommissionen, Christian Ludvig Scheel-Plessen til J. H. E. Bernstorff. „Saa længe som Danmark bestaar og her findes Bønder, vil de være Dem takskyldige, fordi De er den første, der har vist Vejen til at gøre dem lykkelige og skaffe dem gode Kaar“ ¹⁾.

Æren for Reformen tildeltes her, som overalt, hvor Reformen omtales, Johan Hartvig Ernst Bernstorff, og for ham rejstes 1783 Æremindet paa „høje Gjentoft Banke“ af „Bernstorff Gods' takfulde Beboere“, fordi han 1767 „gav udskiftede, hovningfrie, arvelige Gaarde, med dem Stræbsomhed, Velstand, alt til Mønster for Efterslægten“. Med Rette knyttes Æren til hans Navn, ikke blot fordi han var Ejer af Bernstorff Gods, men fordi han visselig ogsaa var fuldt ud gennemtrængt af den Tankegang, der laa bag ved Reformen. Men samtidig maa det hævdes, at uden A. P. Bernstorffs Initiativ og praktiske Arbejde var den „bernstorffske Indretning“ næppe blevet ført ud i Livet. Hans Biograf C. D. U. Eggers pegede kort efter hans Død derpaa ²⁾, og det kan nu fastslås som utvivlsomt: Andreas Peter Bernstorffs Navn maa i det mindste sidestilles med hans Onkels, naar Talen er om den første fuldt gennemførte, praktiske Landboreform i Danmark i den „første Reformperiode“.

¹⁾ Brev af 26/1 1771 (Wotersen).

²⁾ Eggers: A. P. Bernstorff S. 43 f.